

основна черта на изследването — дълбочината и комплексността на критичния анализ, в който са избягнати както априорните отрицания, така и безкритичното цялостно присемане на противоречивите творби и тенденции, създавани в рамките на масовата култура.

Последната глава „Плодовете на сексуалната революция“ е посветена на един процес, вече отбелязан пътем в цялото изложение и по-специално в „Ерос и Танатос“ — усилената сексуализация на западния бит и култура, еротизацията на изкуството. Тази тенденция, която оказва забележимо влияние и върху други жанрове на масовата култура, постепенно се налага не само в областта на фотографията, киното, комиксите, но и в литературата, театралните постановки, естрадната песен. Но зад фееричната пъстро-та на този парад на безсрамие, зад „теоретичните“ му обосновки и новаторски претенции прозира дехуманизацията на най-интимните пориви на личността, откритата проповед на нравствена деградация и аморализъм. Богомил Райнов анализира голям брой произведения — от написаните с претенции за елитарност еротични романи на аристократите на жанра до серийната комерческа продукция, — като доказва, че порнографските и еротични псевдохудожествени фабрикации са може би най-перфидната форма на обработка на масовото съзнание, преследваща ясно определена класова цел. Така кръгът на изследването се затваря, обхващайки най-типичните художествени проявления на масовата култура.

Трудно е дори бегло да се скицира проблематиката на такъв мащабен труд като „Масовата култура“ на Богомил Райнов. Още повече, че в него основните теоретически проблеми, възникващи пред изследователя, са разрешени на базата на огромен фактически материал, който по същество ни представя развитието на най-популярните жанрове на масовата култура. Но не можем да не отбележим и блестящата ерудиция на автора, великолепия стил на изложението, в което строгият и точен език на научната аргументация се допълва от хапливата ирония и афористичната мисъл на родения полемист. Всичко това определя „Масовата култура“ на Богомил Райнов като демонстрация на зрелостта на марксистката естетическа мисъл, ярко събитие в културния и идеологическия ни живот.

Христо Стефанов

„СЪВРЕМЕННОСТ И МИНАЛО“

Идейно-естетически проблеми на историческия роман от последните години

от **ГЕОРГИ ПЕНЧЕВ**

Изд. Български писател, С., 1975. 252 с.

Литературният дебют на Георги Пенчев свидетелства за безспорния му интерес

към съвременната ни романистика с историческа тематика. Той изследва нейната специфика, жанрова активност, мястото и значението ѝ в съвременната ни литература.

В четири самостоятелни глави авторът разглежда теоретическите проблеми на жанра, неговото осъвременяване или „модернизация“ в съответните ѝ разновидности (глава първа); изследва значението на историческия роман в контекста на съвременната идеологическа борба, като отделя специален раздел за проучване на многолетната битка на Българската комунистическа партия за пълноценно отражение на родното ни минало в българската литература и изкуство (глава втора); в различни аспекти изучава човека и по-специално някои характерологични черти на българина в съвременния ни роман (глава трета) и накрая, в глава четвърта, подхваща разговор по актуалните въпроси на осъзнатия историзъм, които третира паралелно с редица проблеми и тенденции на социалистическия реализъм в развитието на българския исторически роман.

Първото и най-общо впечатление от анализите и синтезите на автора е сигурността, с която той поставя, решава и обобщава въпросите. Една постоянна стабилност съпътства неговото изложение и стремежът да се привлече повече информация, на места дори излишна.

Радостно впечатление прави и влечението на Пенчев към трудните теоретически проблеми. Без излишно да ги усложнява, той търси тяхното детайлно различаване, тематично многообразие, разпосочност и комплицираност. И с пристрастието на селекционер авторът пристъпва към точните решения, научно обусловени от критериите на марксистко-ленинската методология, от нейната безкомпромисна класово-партийна принципиалност. С подчертана дисциплина на ума и с интензивна мисъл търси точните измерения на фактите и най-верния ключ към тях за трезв реализъм в критическите оценки. В своя подход към литературните феномени той пристъпва с подчертана вискателност и максимална точност в езика. Най-важното завоевание на критика е плодотворният му опит да навлезе в света на творческата личност и в сферата на нейните закони. Домогнал се до тях, и без да подценява ролята на опита, таланта, мирогледа и умонастроението на писателя, Пенчев търси точните координати за правилното решение на основните проблеми, поставени в книгата. И той ги решава, защото съблюдава тъкмо своеобразието и идейно-творческата позиция на твореца. Неслучайно в края на книгата си изрично подчертава: „Съвременността, разбирана като осмисляне на миналото от позициите на комунистическата идейност, се проявява и в идейно-творческата позиция на писателя“ (с. 243).

Основните въпроси, за които стана дума, се решават от позициите на социалистиче-

ската ни съвременност, един „непознат порано феномен като обществена и като естетическа същност“ (с. 7). Тази новаторска по същество позиция в интерпретацията на материята твърде много задължава изследователя, за да го отклони от готовите „рецепти“ и да търси оригинални решения, без да се опира на мъртви паралели с миналото. Затова е открил единствено верния път: позицията на нашия съвременник, неговия зрителен ъгъл. Тъкмо творецът на настоящата и бъдещата красота дава оценка на миналото. По този начин съвременността присъства вече като „философско и идейно-художествено проникване, осмисляне и пресъздаване“ (с. 8) на отминалата действителност. С такава нагласа на съзнателно авторът анализира актуалното значение на нашия исторически роман от последните няколко години.

Когато акцентува върху теоретическата проблематика на жанра и търси неговата специфика или когато сочи идеологическите аспекти на историческия роман и особено когато изследва сложните въпроси на народопсихологията, авторът се придържа предимно в становищата на класиците на марксизма-ленинизма. Търси опората им и се стреми да конкретизира и актуализира значението на техните мисли и при съвременните ни условия. Съвсем актуално и на място се припомня например Марковата мисъл от „Осемнадесети брюмер на Луи Бонапарт“: „Хората сами правят своята история, но те я правят не произволно, не при избрани от самите тях, а при непосредствено заварени, дадени и онаследени обстоятелства... Тъкмо в такива епохи на революционни кризи те боязливо призовават на помощ духовете на миналото, заимствуват от тях имена, бойни лозунги, костюми, за да разиграят в това осветено от древността одеяние и с този заимствуван език нова сцена на световната история.“ Възгледите на класиците са в основата на авторовите търсения.

Другаде авторът осмисля „прозренията“ на автори като Хегел, Белински, Добролюбов или доразвива становищата на съветските автори В. Воровски, Ю. Тинянов, Н. Конрад, С. М. Петров, Д. С. Лихачов, Ю. Андраев, М. Серебрянски, Г. Ленобл, Б. Л. Сучков и много други. Прибягва и към специфичното в художествения опит на писатели от световната литература като В. Скот, Пушкин, Гогол или Балзак, на Флобер, Текери, Толстой или Горки, на Арагон, Хемингуей, А. Толстой или Фурманов, на Фойхтвангер, Федин, Ст. Злобин или А. Чапигин и т. н.

В крайна сметка Пенчев гледа на историческия роман като на своеобразна „точка“, в която историята като наука плътно се приближава до изкуството, но без да се слива с него. Строго разграничава духовните „територии“ и на историята, и на историческия роман. Към изкуството той проявява много

по-високи изисквания, разгръщайки интересни мисли за „осъзнатия историзъм“ като много по-висша степен на проникване и пресмисляне на историческото ни минало. „Художествената мисъл — твърди авторът, — която изхожда от последователния осъзнат историзъм при социално-аналитичното проникване в миналото, може да се окаже порозка и по-вярна даже от научната мисъл“ (с. 222). Опитът на съвременните писатели, автори на вълнуващи исторически романи, потвърждава мисълта на изследователя.

В центъра на своите наблюдения, анализи и обобщения поставя най-значителните завоевания на българския исторически роман от последните няколко години. Неоднократно се обръща към художествените прозрения и опит на белетристи като Емилиан Станев („Легенда за Сибин — преславски княз“, „Антихрист“), Андрей Гуляшки („Златният век“), Генчо Стоев („Цената на златото“), Антон Дончев („Време разделно“, Вера Мутафчиева („Случаят Джем“, „Летопис на смутното време“) и на други съвременни писатели, възкресили различни времееотреси от отечествената ни история. На места е и твърде критичен в оценките си, когато се касае до повърхностно преплитане на историческите факти в тъканта на повествованието („Наричаха ме „Желязната ръка“ от Ц. Родев, „Хаджи Адем“ от П. Константинов, „Измамни илюзии“ от Д. Добревски и др.).

А когато Пенчев подхване въпросите на поетиката, разграничаващи жанровото своеобразие, или се намесва в споровете за определяне естетическата стойност на произведението, той изказва свои становища, които защитава с изследователска култура и убедителни аргументи. И за да е ясен в позициите си, прибягва към преразказ. В оценъчната си работа се докосва и до мащабите и точните измерения на художествената образност, сътворена от автори като Вазов, З. Стоянов, Талев, Димов, Загорчинов... Чувствува се вътрешната свобода, с която борави при аранжирането на естетическите стойности. А това е знак за овладяната материя и за несъмнения резултат от плодотворните усилия.

В научните си търсения авторът разширява теоретическите ни знания по редица въпроси; спори с отрицателите на жанра или с неговите „апологети“, които свеждат историческия роман до грубото „определетаване“ на историческите истини или до простото им обличане в художествени одежди. Пенчев изказва свои съждения по въпроса за сложното взаимоотношение между авторовото време, времето на историческия герой и обективното историческо време в самото повествование. Новите си виждания и „погледи“ по сложната проблематика защитава и със съжденията на известните наши критици и изследователи, като акад. Пантелей Зарев, акад. Георги Цанев

проф. Стоян Каролев, Тончо Жечев и др. Другаде привлича като аргумент и преките изказвания на някои от писателите, с които е имал предварителни срещи, анкети и разговори. . .

Георги Пенчев пледира за ярки художествени достойнства в жанра на историческия роман поради безспорното му значение за патриотичното възпитание на съвременника. На този жанр авторът гледа като на изключително драматичен разказ за духовното осмисляне на нашия отминал, настоящ и бъдещ ден на нацията. Затова с основание смята, че талантливо написаната книга от наши позиции няма нищо общо с безобразната илюстративност на известни исторически факти, нито с „модернизираните“ описания, лишени от всякаква художествена образност, превърнали историята в „скелет с грижливо номерирани кости“, без цялостно, усъвършенствано човешко познание.

Поради особения характер на националната ни съдба до нас са достигнали твърде оскъдни исторически данни, предимно от втора ръка, и то чрез чуждестранни източници. Затова с пълно право Пенчев изисква от съвременния творец да вдъхва неповторим живот на тези факти, за да се възкресява истинският огън на събитията, свещеният огън на България, горял през вековете с такава сила, за да оцелее до нас през дългите дни на византийщина, азиатски гнет и жестока асимилация. . .

В трудната реставрационна работа на писателя авторът насърчава смелите му опити, художествената му инвенция и откривателските дръзновения, за да се домогва до възстановяването на онези исторически истини, до които историята ни едва ли ще достигне. А за самочувствието на българина, както и за интензивното развитие на българската литература таворските истини на България са от изключително важно значение, защото не е тайна, че в своята тринадесетвековна история България цели седем века е била под духовен и материален гнет. . .

Ето защо е похвален патриотичният патос, с който пише изследователят; с който утвърждава цялата художествена истина на историята ни. Той насърчава реалистичното изображение и проникновеното осмисляне на отминалата действителност както по законите на красотата, така и по повелята на социалистическата ни съвременност. Категоричната „повеля“ на нашата съвременност дава възможност да се скъсява дистанцията между историческото време, времето на историческия персонаж и обективното историческо време. По този начин патосът на отминалата епоха добива още по-актуално значение, „феноменът време“ застава действително като „разграничител между съвремението и миналото“, а нашето време по-плътнo се доближава до самата истина на историята. Неслучайно В. И. Ленин подчертава в „Материализъм и емпириокритицизъм“ следното:

„Човешките представи за пространството и времето са относителни, но от тези относителни представи се образува абсолютната истина, тези относителни представи, развивайки се, вървят по линията на абсолютната истина, приближават се към нея.“¹ Разсъжденията на автора за спецификата на пресътворената в художественото произведение историческа истина твърде находчиво се доближават до същността на афоризма, изречен от Хемингвей: „Изкуството създава не правдоподобие на живота, а нещо наистина правдиво, понякога даже по-правдиво, отколкото е самата правда.“²

Без да са изчерпателни, особена стойност имат наблюденията на Пенчев върху поетиката на българските автори. Съпоставени със световните майстори на словото и по-специално с романистите на историческа тематика, разбираме голямото значение на метода на социалистическия реализъм, позволил на нашите автори да се възползват от предимствата на осъзнатия историзъм и предельно ясно да разграничават сложната диалектика във взаимоотношенията между герой и народ, индивид и история, човек и общество, личност и бъдеще; да осмислят многостранно величието на нашата социалистическа съвременност, като към нея са погледнали в обратна историческа проекция. Методологическото предимство на социалистическия реализъм е позволило и на изследователя да вниква в зависимостта между субективността на авторовото време, пронизващо творческият процес, и обективния характер на историческия процес, за да стигне до заключението: „Колкото по-всестранно е показана епохата, толкова по-висока трябва да бъде и степената на историческото осмисляне на характера и мястото на отделната личност и на народните маси, толкова по-богата ще бъде и художествената правда на времето. Именно тогава взаимоотношението между личност и обществена среда намира естественото си място в историческия процес“ (с. 224).

Като дискутира с научни аргументи с автори от рода на Е. Фишер, Е. Решауер, Ж. Маритен, Г. Лукач, Р. Гароди и др. или разглежда сложните противоречиви възгледи и творческа практика на такива писатели като Бекет, Джойс, Пруст, Кафка и др., Пенчев разкрива неограничените възможности и теоретически предимства на марксистко-ленинската естетика при изясняването на многобройните аспекти и жанровата специфика на съвременния исторически роман. Правят се и конкретни съпоставки между произведенията с историческа тематика на съвременността и творбите на същата тема,

¹ В. И. Ленин. Полн. соб. соч. Т. 18, с. 181—182.

² Э. Хемингвей. Избранные произведения в двух томах. Т. I. М., 1959. с. 20.

принадлежащи на романтизма или на критическия реализъм.

Разглеждат се и отделни бестселъри или образци на т. нар. „масова белетристика“ с теми от историята и се разкрива тяхната антихудожествена и антиисторическа същност. В подобни творби преобладава предимно изкуственото разкрояване на исторически фалирани личности; новомодното „осъвременяване“ или пародиране; фалшификацията; вулгарният социологизъм или националният нихилизъм. В някои от тези „бисери“ се възвеличават древни сатрапи и главорези (Го Мо-жо — „Цай Вен-цзи“), а в други — съвременни „герои“ като Хитлер, Мусолини или Чърчил, изтъквани като „революционери“ на съвременността, и т. н.

Чрез конкретния си естетически анализ на позитивния творчески опит Пенчев подчертава: голямото значение на научните критерии и засилването на ясните класово-партийни позиции при художественото изображение на сегашната и на отминалата действителност; художествената сила на творческата „памет“ и въображението; ролята на художественото акцентуване или преувеличението; зловредното влияние на онази трудно преодолима инерция, която не позволява на авторите да се освободят от подчиняващата сфера на голия исторически документ и бързат да отъждествяват вулгарно художествената с жизнената правда.

Не всички правилно поставени въпроси се разработват с еднаква подробност и всестранност; с еднаква обхватност и задълбоченост; не навсякъде се чувствава нужната съразмерност в привличането на доказател-

ствен материал; авторовият език не е еднакво богат и детайлиран. Характерна в това отношение е втора глава „Идеология и минало“. Излишно се абсолютизират някъде отделни положения в твърденията, които носят и съответния неоснован риск. Един пример. Още в самото начало на раздел „Осъвременяване и модернизация в историческия роман“ (глава първа) авторът е съвсем категоричен в своето твърдение: „Талантливото художествено произведение е винаги съвременно“ (с. 75). Така ли е в същност? Без да се съмняваме в таланта и възможностите на много автори от миналото и съвременността, бихме се усъмнили обаче в съвременното и прогресивно звучене на техните книги, на героите им или на основните им идеи. Каквито неточности и несъвършенства да срещаме в изложението, не те определят достойнствата на труда като цяло.

Книгата „Съвременност и минало“ от Г. Пенчев съдържа редица приноси моменти в изучаване поетиката на съвременния ни исторически роман. За първи път се обединяват в цялостно монографично изследване теоретически възгледи по проблемите на съвременната ни историческа романистика. Особено привлекателна е темата за съвременността и осъзнатия историзъм, пронизващ сложната диалектика на историческия процес и еволюцията на човешкия характер, осмислящ философията на историята и нейното многообразно превъплъщение в литературата.

Христо Йордано